

существуют ценностные системы, которые не дают противоречивому обществу уничтожить себя. Это – прежде всего, моральное сознание и другие формы мировоззренческого сознания. Между разными ценностными системами осуществляется активное взаимодействие в ходе общественной коммуникации.

Исследуя языковые единицы и их отношения можно сконструировать как отдельную индивидуальную языковую личность, так и обобщенный портрет языковой личности отдельной нации. В ценностных категориях выражены ориентация знаний, интересов, предпочтения разных общественных групп и личностей. Выявить ценностную ориентацию определенной этнической группы можно благодаря исследованиям языка, поскольку естественный язык является не только орудием оценки и носителем ценностей, субстратом их реализации, а и способен информировать про ценности, существующие в обществе, которое их использует.

Перспективой исследования является сопоставительный анализ системы и иерархии ценностей языковых личностей разных культур.

Источники и литература

1. Авраамова Е. М. Формирование новой российской макроидентичности // Общественные науки и современность. – 1998. – № 4. – С. 19.
2. Бакиров В. С. Ценностное сознание и активизация человеческого фактора. – Харьков: Изд-во при ХГУ издательского объединения «Вища школа», 1988. – С. 34-35.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
4. Кононов І. Ф. Етнос. Цінності. Комунікація (Донбас в етнокультурних координатах України). – Луганськ: Альма-матер, 2000. – 494 с.
5. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем // Американская социологическая мысль. Тексты / Под ред. В. И. Добренкова. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – С. 455.
6. Попович М. В. Рациональність і виміри людського буття. – К.: Сфера, 1997. – С. 73.
7. Ручка А. А. Социальные ценности и нормы (Некоторые теоретические и прикладные вопросы социологического анализа). – К.: Наукова думка, 1976 – С. 14.
8. Социологический справочник / Под общей ред. В. И. Воловича. – К.: Изд-во полит. лит-ры Украины, 1990. – С. 120.
9. ФЭС – Философский энциклопедический словарь. – 2-е издание. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 458 с.
10. Хмелько В. Е. Ценностные ориентации // Социологический справочник. – К.: Изд-во полит. лит-ры Украины, 1990. – С. 368.
11. Parsons T. Social System. – N.Y.: Free Press, 1964.

Четверікова О. Р.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВПЛИВ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТУ

Спілкування може здійснюватися як між людьми, що мають загальну сферу знань і уявлень, так і між людьми, котрі таких знань і уявлень не мають. Відповідно розрізняють тексти, що належать до істинно наукового (академічного) та науково-популярного підстилів. Сьогодні дослідження науково-популярного тексту є доволі малочисельними, не зважаючи на те, що цей специфічний жанр виявляється значимим. Його значимість визначається тим, що науково-популярний текст стає ланкою між спеціальною літературою, яка містить великий обсяг наукової інформації, та неспеціальною, котра спрямована на те, щоб надати інформацію неозначено-великій кількості адресатів Автор науково-популярного тексту використовує певні прийоми для того, щоб досягнення передової науки подавалися у формі, яка є найбільш сприятливою для читача, та відповідали рівню знань тих, кому вони адресовані [1; 2; 3; 5; 6]. Науково-популярний текст не переслідує цілі передати послідовне викладення наукових концепцій. Тексти даного стилю знайомлять читача-неспеціаліста з науковими даними за допомогою певної обробки нових знань [2, 147].

Науково-популярна література обслуговує більш широке поле соціального життя ніж інші різновиди масової комунікації [5; 6]. Орієнтується вона при цьому на познавальні та естетичні потреби людини. Усе це надає дослідженням науково-популярних текстів неабиякої актуальності.

Матеріалом нашого дослідження було обрано 25 оригінальних текстів означеного підстилю. Метою дослідження є розгляд лінгвістичних особливостей науково-популярного тексту порівняно з суто науковим, що здатні підсилувати його вплив на адресата.

Риси наукового тексту віддзеркалюються у науково-популярному тексті опосередковано. Це виражається у тому, що науково-популярний текст, як правило, не є безпосереднім результатом переробки та згортання конкретного наукового змісту. В цій комунікативній ситуації первинною виступає скоріше сама наукова проблема, результат її рішення.

Найчастіше предметом науково-популярного тексту стає не абияка проблема, а така, що має певну науково-соціальну значимість. Ця проблема висвітлюється у великій кількості наукових текстів, що відображають її різноманітні аспекти. Таким чином, опосередкований характер співвідношення цих видів тексту лежить у тому, що науковий текст не прямо трансформується у науково-популярний, а є перш за все, засобом розуміння сутності певної теоретичної концепції, яка згодом втілюється у відповідний науково-популярний текст, адресат якого не дорівнює адресатові наукового тексту.

Другою особливістю науково-популярного тексту є так званий «непідготовлений читач». Круг подібних читачів є недостатньо чітким і дуже часто лишається невизначеним. Їм може стати будь-яка зацікавлена людина, що бажає отримати знання, але така, що не має об'єктивних даних для успішного освоєння оригінальних наукових текстів. Такий масовий читач розрізняється за віком, статутною приналежністю, освітністю та пізнавальним і ціннісним орієнтиром тощо.

Оскільки існує градація читачів за рівнем їхньої освіти, можна припустити, що подібна градація виявляється і в науково-популярній літературі. Тексти охоплюють рівні від школяра до вченого. Відповідно до цього, завдання, що постають перед автором, є іншими, ніж у випадку з науковим текстом, коли аудиторія адресатів є запрограмованою.

Головне завдання науково-популярної літератури – ознайомити читача у доступній та сприйнятливій для неспеціаліста формі з різноманітними науковими знаннями, причому послідовне викладення наукових концепцій не визначається, як мета викладення.

У основі наукової популяризації лежить принцип казати знайоме через знайоме, зрозуміле та сприйнятливие, коли ступінь популярності визначається ступенем підготовленості адресата сприйняти інформацію. Це стає дуже актуальним на початку ХХ століття, коли «звичним явищем у динамічному світі стали контакти носіїв різних культур...не можна не враховувати мовний вплив на світосприйняття, оскільки універсальне у мові охоплює всі складові комунікативного акту: наявність адресанта, адресата, мовного коду, повідомлення, контексту як такого, ситуації» [2, 251-255].

У науково-популярному викладенні більш, ніж у суто науковому виявляється діалектична єдність емоційно-почуттєвого та логічного елементів пізнання. Емоційно-почуттєвий складник пов'язаний з поняттям емотивності, котре розуміється, як: 1) складник конотативного компонента у семантичній структурі мовної одиниці, який репрезентує емоційне ставлення носіїв мови до позначеного; 2) текстову категорію, підпорядковану інформативності або модальності, яка виражає емоційне ставлення автора, його функції у тексті, дійових осіб, імовірні емоції реального чи модельованого авторською свідомістю гіпотетичного читача щодо описуваних подій [7, 142].

Ось чому у науково-популярній літературі відмічаються такі полярні жанрово-стильові якості, як логічність та емоційність, об'єктивність та суб'єктивність, абстрактність та конкретність тощо.

Дослідники визначають, що мова науково-популярної літератури дуже близька до загальнолітературної, котра характеризується, як загальнонародна, унормована й регламентована культурно-оброблена форма існування мови, що забезпечує певні сфери спілкування етносу та здебільшого отримує широку стилістичну диференціацію [3; 7].

Описуваний спосіб викладення інформації відрізняється непримусованістю, яка досягається завдяки використанню певних архітектонічних форм та прийомів.

Так, у науково-популярному тексті з'являються засоби, метою яких є зацікавити читача у тому, що йому справді корисна і необхідна інформація, що її містить текст. Це:

1. Спеціальні засоби, що створюють ефект зближення з ймовірним адресатом, як-от оповідання від першої особи, розмовна і, навіть, розмовно-діалектна лексика, прямі звертання до аудиторії, риторичні питання, приклади з особистого життя, гумор.

2. Емоційно-оцінні засоби, інверсія.

3. Вживання в тексті цитат із інших джерел, фрагментів з художніх творів, статей тощо.

4. Фразеологізми та образні кліше, що виконують функцію, подібну їхній функції у ЗМІ – вони полегшують сприйняття змісту.

5. Вживання «несумісних» мовних засобів для створення ефекту несподіваності або іронічності. Ефект несподіваності у даному випадку дозволяє загострити увагу на головному, іронія служить засобом розрядки при сприйманні складного матеріалу [8, 71].

Широка адресатна спрямованість науково-популярної літератури пояснює її значимість для життя суспільства. На основі експліцитних або імпліцитних вказівок на типи адресата можливо визначити типологічно різних адресатів, враховуючи образ передбачуваного читача [4, 61]. У досліджених науково-популярних текстах було відмічено лише імпліцитні вказівки адресатної спрямованості. Сюди відносяться речення (оповідні, питальні та окличні), що стосуються загальних та філософських проблем (*What is needed in the case of noise is a study of large numbers of people living under noisy conditions, to discover whether they are mentally ill more often than other people are*); слова, що є відомими назвами художніх творів, іменами історичних діячів та суспільно значимих осіб (*Aristotele, Ptolemy*), номенклатурна лексика – назви газет та журналів, архітектурних стилів та жанрів живопису, відомих учбових закладів, терміни та абревіатури (*Oxford, Tower of Pisa*), посилання на національно-культурні, географічні та історичні реалії (*Polynesian, Milky Way, Himalayas, Pacific Islands*).

Ланкою зв'язку між автором тексту й імовірним читачем є вбудована в текст авторська програма адресованості, яка повинна сприяти оптимізації й інтеграції тексту читачем, уособлювати прагнення до гармонізації свідомості адресанта і адресата. В усіх розглянутих текстах досліджуваного стилю адресант є відомим, оскільки його авторство вказується наприкінці тексту. В тканині тексту наявність авторської думки виражається займенниками «I, we». У разі позначення себе за допомогою займенника «we», автор прагне підкреслити те, що він є одним з багатьох, приблизити себе до образу імовірного читача.

Науково-популярний текст містить великий об'єм когнітивної інформації, та за набором засобів, за допомогою яких вона передається, є близьким до тексту наукового. Однак різниця міститься у наступних особливостях першого:

1. кількість термінів є значно меншою, однак виявляється багато лексики загально наукового стилю;

2. сконцентрованість інформації є нижчою, ніж у науковому стилі;

3. засоби, що забезпечують об'єктивність викладення: пасивні конструкції, безособові речення використовуються значно менше;

4. фон нейтральної літературної норми має розмиті границі, спостерігаються багато чисельні відхилення у бік розмовної мови [8, 71].

Засоби передачі естетичної інформації є теж багато чисельними, вони мають тісний зв'язок з прийомами художньої літератури, наприклад, введення умовних вигаданих персонажів, використання епітетів, порівнянь, метафор.

Широкое використання перифраз є прагненням автору науково-популярного тексту звернути увагу читача на риси явищ або предметів, що є важливими у пізнавальному сенсі. Також перифрази у тексті служать засобом усунення тавтології, невиправданих повторень, вони увиразнюють мовлення, створюють стилістичні ефекти, можуть ґрунтуватися на метафоричному чи метонімічному перенесенні, набувати емотивних й експресивних відтінків [7, 457-458].

Безобразні перифрази, що зберігають пряме значення слів, виконують не тільки естетичну, а й смислову функцію, допомагають автору чіткіше висловити думку, підкреслити ті чи інші властивості об'єкта опису (наприклад: *This financial purse*). Звернення до перифрази обумовлене прагненням автора надати мовленню відтінок розмовності.

Іншим часто вживаним прийомом є персоніфікація (наприклад: *The birth of universe, jumping atom, black holes eat everything*). Інколи при прийомі персоніфікації неживі предмети отримують людські якості.

З метою активізації інтуїції читача можуть використатися пропуски у ланці повідомлення (наприклад: *They had a single aim, a solitary goal – the top!*).

Нагнітання однорідних виразних засобів, посилення, чи применшення інтенсивності їхнього денотативного значення пов'язують зі стилістичною фігурою, що має назву градації. Її використання у тексті створює певне емоційне напруження, підвищує експресивність мовлення (наприклад: *we have enriched our lives by creating physical mobility through the motor-car, the jet airplane, and other means of mechanical transport; and we have added to our intellectual mobility by the telephone, radio, and television*). Кожна наступна лексична одиниця підсилює емоційне звучання попередньої, завдяки чому створюється особлива експресивність мовлення.

Важливою відмінною рисою науково-популярного тексту є можливість використання в ньому гумору та іронії. Засобами іронії виступають невідповідність традиційного й ситуативного позначень, узуального й оказіонального, прямого й переносного значень мовних одиниць [7, 198]. Ці прийоми сприяють полегшенню сприйняття інформації, що її містить текст, та лишують повідомлення монотонності (наприклад: *Let us get down to fundamentals and agree that the young are after all human beings – people just like their elders. There is only one difference between an old man and a young one: the young man has a glorious future before him: and the old one has a splendid future behind him: and maybe that is where the rub is*).

Важливим засобом створення образності в науково-популярному тексті є епітет. Він дозволяє дати яскраву емоційну характеристику предмета чи явища. Цей виразний засіб, оснований на виділенні якості, ознаки описуваного явища, котре оформлюється у вигляді атрибутивних слів та словосполучень (наприклад: «*grim, never-ending struggle; cold, colourless men; indescribable fascination*»). Епітет, стає основним засобом ствердження індивідуального, суб'єктивно-оцінного відношення до описуваного. За допомогою епітетів досягається бажана реакція з боку читача. Велика кількість епітетів у досліджуваних текстах свідчить про намагання автора підсилити вплив на читача, зробити описуване явище більш зрозумілим.

Порівняння – один із найрозповсюдженіших прийомів в науково-популярній літературі. При використанні аналогії та порівняння виникає можливість кращої популяризації складних явищ сучасної дійсності. За допомогою порівнянь можливо роз'яснення наукової термінології, що може містити текст (наприклад: *An earthquake comes like thief in the night, without warning; the gorilla is something of a paradox in the African scene*).

Дуже важливе значення у досліджуваних текстах набуває вживання метафор (наприклад: *A writer makes order out of the anarchy of his heart; he submits himself to a more ruthless discipline than any critic dreamed of, and when he flirts with fame, he is taking time off from living with himself, from the search for what his world contains at its inmost point*). У психологічному аспекті за допомогою метафори автор намагається визначити невідоме через відоме, відтворивши схожість зовнішніх рис [7, 327]. Нами було відмічено значна кількість метафор, що служать підтвердженням того, що науково-популярний текст прагне привернути увагу великої кількості читачів різних інтелектуальних рівнів.

У науково-популярному тексті широко використовуються елементи розмовної мови. У текстах спостерігається характерна для розмовного мовлення тенденція до вільного потроєння мовних одиниць, вживаються оказіональні граматичні та лексичні конструкції (наприклад: *The civilization of a hobby*). Вони увиразнюють індивідуально-авторське мовлення, надають йому експресивності, емотивної забарвленості, образності, іноді служать способом створення концепту твору.

Простота і доречність в науково-популярному виданні певним чином пов'язана з використанням термінів. У складі термінологічної лексики можливо виокремити декілька шарів, що відрізняються за сферою вживання, змістом поняття, особливостями означеного об'єкту. Цей розподіл віддзеркалюється у розрізненні загальнонаукових термінів (*science, generation, technological, transportation*), що становлять основу науки в цілому, та спеціальних термінів (*emission, radio-frequency, sensitivity, psychiatrist*), що закріплені за певними галузями знань. Термінологічна лексика дуже інформативна, тому її використання є необхідною умовою лаконічності і точності викладення якоїсь теми. Терміни, що було відокремлено у досліджених текстах належать до різних галузей наукових знань. Вони представляють як прості так і складені слова. Наприклад: *echo-location, apparatus, tumour, psychosis, accumulation, psychiatric, automation*. Незначна кількість термінів у розглянутих текстах, приблизно 3,3 терміна у одному тексті, свідчить про те, що дефініції наукових понять у науково-популярному тексті чи то замінюються спрощеними визначеннями, чи то такі поняття містять у тексті пояснення, порівняння та ілюстрації [2, 147].

Сучасний науково-популярний текст має уникати стереотипності, оскільки специфіка популярної манери оповіді визначає вираження індивідуально-авторського образу мислення. Метою автора є підбір слів і висловів, що можуть легко запам'ятатися, точно виражати поняття. Метою науково-популярної літератури є зниження труднощів сприйняття нової інформації. Для цього автор повинен знайти спосіб знизити рівень абстрактності до мінімуму і дати можливість читачеві уявити сутність наукових ідей у формі мислення, яка є для нього сприятливою. У цьому напрямку науково-популярний текст передбачає поєднання науковості та розважальності, яка забезпечується тим, що наукові факти викладаються в образній асоціативній формі. Внаслідок використання певних елементів художнього стилю, наукова інформація сприймається легко і просто. У перспективах подальшого дослідження можливо дослідити комунікативні особливості синтаксису науково-популярного тексту, докладно розглянути способи аргументації при викладенні матеріалу.

Джерела та література

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования): Учеб. пособие для студентов пед. ун-тов по спец. «Иностр. яз.». – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Бадевич Ф. Основи комунікативної девіатології. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 236 с.
3. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков): Учеб. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1990. – 320 с.
4. Воробьева О. П. Реализация фактора адресата в художественном тексте в аспекте лингвокультурной традиции // Филологические науки. – 1992. – № 1. – С. 59-66.
5. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики). – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 416 с.
6. Різун В.В. Аспекти теорії тексту // Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту. – К.: РВИ «Київ. ун-т», 1998. – С. 5-60.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
8. Чужакин А. «Мир перевода – 7» Общая теория устного перевода и переводческой скорописи. Курс лекций. – М.: Р. Валент, 2002. – 160 с.
9. Alexander L.G. New Concept English – Polish scientific publishers PWN, 1996. – P. 5-82.

Чикибаев А. Г.

МЕЖТЕКСТОВЫЕ СВЯЗИ В УЧЕБНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Интертекстуальность как многомерная связь отдельного текста с другими текстами по линии содержания, жанрово-стилистических особенностей, структуры, формально-знакового выражения и т. д. является предметом изучения многих исследователей (М. М. Бахтин, Р. Барт, Ж. Деррида, Ю. Кристева, Ж. Женетт, Н. Д. Арутюнова, Н. С. Олизко и др.). Изучаются маркеры интертекстуальности в различных типах дискурса: художественном (Ю. М. Лотман, Н. А. Фатеева и мн. др.), научном (В. Е. Чернявская, А. А. Гордиевский), публицистическом (Е. В. Михайлова,) и т. д. Интертекстуальные связи в учебно-педагогическом дискурсе изучены, на наш взгляд, недостаточно, чем определяется актуальность данного исследования. Цель статьи – выявить типы межтекстовых связей в учебно-педагогическом дискурсе (УПД).

В УПД можно обнаружить следующие иерархические связи, определяющие разные уровни интертекстуальности:

- 1) связь «учитель – учащийся – образ культуры»;
- 2) связь «автор текста предмета знания (типовой программы, учебника, научной лингвистической и методической литературы и пр.) – учитель – учащийся»;
- 3) связь «автор текста предмета знания – учащийся».

Интердискурсивные связи на первом уровне реализуется через обращенность образования к целостной картине мира, и, прежде всего, – мира культуры. На занятиях по русскому языку функционируют разные виды текстов: текстов, относящихся ко всем функциональным стилям литературного языка – официально-деловому, научному, научно-популярному, публицистическому. Важнейшим считается анализ разных типов художественных текстов.

Изучаемый (заимствованный) текст включается в структуру УПД разными способами: натуральным, трансформированным и семиотическим (Ю. Н. Караулов).

В первом случае он доходит до учащегося в первоначальном виде. Обычно текст представляет собой небольшие формы словесности – очерки, заметки, сказки, стихотворения, небольшие рассказы, фрагменты произведений более крупных жанровых форм, которые, как правило, используются на учебном занятии в качестве дидактического материала для всевозможных видов анализа текста, редактирования, при написании творческих работ (изложений, сочинений, стилистических этюдов и пр.)

Основным средством актуализации интердискурсивности на занятиях по русскому языку выступают все же не целые тексты или их фрагменты, а атрибутированные цитаты [Фатеева 2006: 122]. Это цитаты а) с точной атрибутизацией и тождественным воспроизведением образца; б) с точной атрибутизацией, но неточным воспроизведением образца (интертекстуальные парафразы). Как правило, они используются в текстах упражнений в качестве иллюстративного материала:

Найдите слова, относящиеся к одной ЛСГ, определите их интегральные и дифференциальные признаки.

1. *Между тем метель не унималась; я не вытерпел, приказал опять закладывать и поехал в самую бурю (А. С. Пушкин).* 2. *Вьюга снежная, пурга, напряди нам пряжи, взбей пушистые снега, словно пух лебяжий (С. Маршак).* 3. *Сурово метелица выла и снегом кидала в окно (Н. А. Некрасов).*

Кроме того, цитаты из художественных произведений, фольклорных текстов, фильмов или телепередач и пр. играют роль примеров, т. е. они необходимы для наглядного и конкретного представления изучаемого языкового явления: 1. Эвфемизм – замена грубого, резкого, непристойного слова или выражения более мягким, общепринятым по соображениям приличия; замена нейтрального слова или выражения нарочито высокопарным. Приведу пример из Пушкина: *В Академии наук / Заседает князь Дундук. / Говорят, не подобает / Дундуку такая честь. / Отчего он заседает? / Оттого, что есть чем сесть.* Другой пример, уже из произведений Михаила Зощенко: *Узел у нее уперли, можно сказать, прямо из-под сижу.*

Нередко использование цитаты становится приемом создания игрового момента или проблемной ситуации на занятии (при изучении устаревшей лексики). В знаменитом стихотворении А. С. Пушкина «Воспоминания о Царском Селе», которое он читал на экзамене в присутствии Г. Р. Державина, есть такие строчки: *И тихая луна, как лебедь величавый, / Плывет в серебристых облаках.* Слово *лебедь* Пушкин здесь употребил в мужском роде. Однако мы помним и другие строки, где это существительное имеет форму женского рода: *Глядь – поверх текущих вод / Лебедь белая плывет.* Как вы думаете, зачем я привела этот пример? Какое языковое явление он иллюстрирует?

Реже такая цитата выступает как прием убеждения, используется в доказательной функции для придания убедительности и достоверности выносимым оценкам и заключениям, как средство поддержания доказательной стратегии участника учебно-педагогического взаимодействия.